

بررسی جرم انگاری شبیه‌سازی انسان در حقوق ایران

حسن فکور

چکیده

شبیه‌سازی به‌عنوان تکنولوژی نوظهور، کانون توجه دولتمردان، پزشکان، حقوقدانان و سایر محافل علمی قرار گرفته است. این پدیده علاوه بر اینکه دریچه‌ای نو به روی جامعه بشری در خصوص خصایص درمانی‌اش باز می‌کند، نگرانی‌هایی را پیش روی جامعه بشری قرار می‌دهد. این فناوری به دو بخش شبیه‌سازی انسانی یا مولد و شبیه‌سازی درمانی یا پژوهشی تقسیم می‌شود. اولین معنی که با توجه به عبارت مذکور به ذهن متبادر می‌گردد در مفهوم ساده ایجاد و شکل‌دهی یک موجود انسانی شبیه انسانی دیگر است. در بیان مفهوم پزشکی شبیه‌سازی می‌توان گفت: انتقال هسته سلول جنسی سوماتیک به درون تخمک فاقد هسته. به لحاظ تئوری، محققان در تولید از طریق همانندسازی سعی دارند تا سلول سوماتیک (غیرجنسی) را تبدیل به جنین نمایند. در دو گونه شبیه‌سازی یاد شده شروع به کار مشابه اما نتیجه کاملاً متفاوت است. در نتیجه شبیه‌سازی انسانی فردی به‌وجود می‌آید که از لحاظ ژنتیکی کاملاً شبیه فردی است که از هسته فعال او استفاده شده است. در حالی که در شبیه‌سازی درمانی، هدف تهیه سلول‌های بنیادین جنینی از جنین چند روزه، در حال رشد است، که این سلول‌ها قابلیت تبدیل شدن به سلول‌های هر یک از بافت‌ها و اندام‌ها را دارد.

ادیان که از منابع اولیه و مهم کلونینگ هستند تأثیر قابل توجهی در سیر قانونگذاری در مورد این پدیده دارند. ادیان مختلف در این زمینه مبادرت به اعلام نظرهای متعدد و متفاوت نموده‌اند. تقریباً در خصوص شبیه‌سازی گیاهی و حیوانی به اتفاق آراء، آنرا مطلوب می‌دانند و در خصوص شبیه‌سازی درمانی وضعیت بینابین بوده، لکن آنچه بیش از همه مورد بحث است و آن را به شدت مذموم دانسته‌اند شبیه‌سازی انسانی است. آیین کاتولیک هرگونه شبیه‌سازی درمانی و انسانی را مذموم دانسته و به شدت مخالف

به‌کارگیری این تکنولوژی است. در دین مبین اسلام، اهل تسنن به‌طور اتفاق، آراء شبیه‌سازی انسانی را غیراخلاقی و خلاف اسلام دانسته‌اند. از دیدگاه شیعه این پدیده در سطح قابل توجهی مورد مذاقه قرار نگرفته است. با این وجود شبیه‌سازی درمانی را مجاز منع و مطلوب می‌دانند لکن در خصوص شبیه‌سازی انسانی اتفاق نظر وجود ندارد.

با توجه به کاربرد این تکنولوژی و معایب احتمالی آن، به‌کارگیری و بهره‌بردن از این پدیده موافقان و مخالفانی را به همراه داشته که در این راستا هر یک به دلایل متعدد تمسک جسته‌اند. بر این اساس برخی از کشورها با توجه به رویکردهای مذهبی، فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی خود با این پدیده برخورد نموده و در سیر قانونگذاری خویش به جرم‌انگاری آن پرداخته‌اند. متأسفانه در قوانین موضوعه ایران این پدیده مانند سایر پدیده‌های علمی و اجتماعی که خیلی دیر در عرصه قانون‌گذاری کشور وارد می‌شود تاکنون در سیر قانون‌گذاری قرار نگرفته است و حتی پیش‌نویسی تهیه نشده که در دست بررسی باشد. همچنین دولتمردان هیچ‌گونه موضع رسمی که نشان‌دهنده سیاست جنایی ایران در قبال این پدیده باشد، اعلام نکرده‌اند. این در حالی است که ایران از جمله معدود کشورهای جهان است که به تولید سلول‌های بنیادین رویان انسان دست یافته است. در این نوشتار سعی شده تا با بررسی نظرات موافقان و مخالفان شبیه‌سازی و نگاهی به قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور مصوب ۱۳۸۲/۵/۸ که شاید بتوان آن را کمی هم‌سو و نزدیک به پدیده شبیه‌سازی قلمداد نماییم، به بررسی جرم‌انگاری این پدیده و عملکرد قانونی مورد نیاز در کشور پرداخته شود.

واژگان کلیدی

پدیده شبیه‌سازی انسانی؛ جرم‌انگاری؛ حقوق ایران.

بررسی جرم انگاری شبیه‌سازی انسان در حقوق ایران

شبیه‌سازی^۱ به دو بخش شبیه‌سازی انسانی^۲ یا مولد و شبیه‌سازی درمانی^۳ یا پژوهشی تقسیم می‌شود. همان‌گونه که بیان شد، با پیشرفت جوامع بشری و گسترش تکنولوژی، بشر همواره با پدیده‌هایی روبرو بوده که علاوه بر تهدید نظم عمومی و هنجارهای حاکم، کرامت انسانی را به مخاطره انداخته است. پدیده‌های نوظهوری همچون تلقیح مصنوعی، قتل ترحم‌آمیز، تولید مثل به کمک تکنیک‌های پزشکی، مباحث اخلاقی پزشکی و ژنوم^۴ انسانی که هر یک مسایل مختلف اخلاقی، پزشکی و حقوقی را به دنبال داشته و تاکنون نظام‌های مختلف اجتماعی به ندرت توانسته‌اند خود را با این فناوری‌ها و فن‌آفرینی در علم ژنتیک^۵ هم‌سو نمایند و باید مدت‌زمان طولانی سپری گردد تا جامعه بشری به اجتماعی در این خصوص دست یابد. در این میان شبیه‌سازی انسان که از بدو پیدایش در هاله‌ای از ابهام در عرصه تولید مثل می‌باشد پا به عرصه جوامع بشری نهاده است. این فناوری در بادی امر با ایجاد روش نوین در درمان نازایی، درمان اعضاء و بافت‌های انسان وارد دنیای پزشکی توالدی گردید لکن با توجه به مقرراتی که حیات بشری برای آن برشمرده است موجب به‌وجود آمدن دغدغه‌هایی در جوامع بشری در ابعاد مختلف پزشکی، اخلاقی، دینی و حقوقی گردیده است.

در این تحقیق دولت‌ها با توجه به رویکردهای فرهنگی، مذهبی، سیاسی و اجتماعی حاکم بر جوامع خود به شبیه‌سازی انسان توجه داشته و در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی درصدد وضع مقرراتی جهت قاعده‌مند نمودن این فناوری و اجرای آن برآمده‌اند. رویکردها و تفکرات حاکم در حوزه ملی و بین‌المللی در خصوص برخورد با مقوله شبیه‌سازی به دو صورت پدیدار گردیده است. برخی از کشورها به منع شبیه‌سازی توالدی و پژوهشی و جرم انگاری شبیه‌سازی با هر هدفی

پرداخته‌اند که از این میان می‌توان به کشورهای ایالت متحده آمریکا، استرالیا و فرانسه اشاره نمود. فرانسه یکی از نخستین کشورهایی است که به اهمیت مسایل زیست اخلاقی پی برده است و این موضوع از سال ۱۹۹۳ فرانسه را به سوی تشکیل کمیته مشورتی ملی اخلاق علوم زیستی و پزشکی سوق داده که الگویی برای کمیته‌هایی بوده است که بعدها در دیگر کشورهای اروپایی تشکیل شده‌اند. همچنین فرانسه مجهز به یک مجموعه قوانین کاملاً نمونه در این زمینه است، زیرا این مجموعه قوانین تمام عرصه زیست - اخلاقی را دربر می‌گیرد و اصول بنیادین و اساسی را به گونه‌ای مطرح می‌سازد که از یک سو با حقوق اشخاص سازگاری دارد و از سوی دیگر منطبق بر لزوم عدم ایجاد مانع بر سر راه تغییر و تحولات بیولوژیک است. (سالابارو، ۱۳۸۲، ۱۵)

اخیراً قانونگذار فرانسه مجازات‌های مربوط به شبیه‌سازی انسان‌ها را تشدید کرده است. در قانون اساسی فرانسه حفظ شأن و منزلت انسانی یک اصل اساسی و ارزشمند می‌باشد که پایه و اساس قوانین زیست اخلاقی را تشکیل می‌دهد. پس از تولید مثل غیرجنسی میش در انگلستان و برانگیخته شدن احساسات شدید در سطح بین‌المللی، رئیس‌جمهور فرانسه بلافاصله نسبت به آن ابزار نگرانی کرده و خواستار کسب اطمینان مبنی بر ممنوعیت کامل این تکنیک در مورد انسان گردیده است و از سال ۱۹۸۳ برای اولین بار از زمان ایجاد کمیته مشورتی ملی اخلاق پزشکی تاکنون مستقیماً به این کمیته ماموریت داده است تا اطمینان حاصل نماید که حقوق فرانسه به‌طور صریح تولید مثل غیرجنسی انسان را ممنوع اعلام نماید.

برخی دیگر از کشورها تنها به منع گونه بازآفرینی و شبیه‌سازی با اهداف تولید مثلی پرداخته و شبیه‌سازی با اهداف درمانی یا پژوهشی را تجویز نموده‌اند که از این میان می‌توان به کشورهای انگلستان و ژاپن اشاره نمود. در سال ۱۹۹۰

انگلستان با تصویب قانونی تحت عنوان قانون رویان‌شناسی و لقاح انسانی^۶ به تجویز فناوری‌های تولید مثل کمکی و گونه‌های آن حتی همانندسازی اقدام نمود و در خصوص شبیه‌سازی، انتقال هرگونه رویان حاصل از این عمل را دارای وصف کیفی دانست.

برپایه این قانون رویان تشکیل شده پس از انجام عمل لقاح یک رویان انسانی زنده محسوب می‌گردد. دولت ایران از بدو ظهور این تکنولوژی هیچ‌گونه اقدامی در راستای قانونگذاری آن صورت نداده است. بررسی جرم‌انگاری این پدیده در کشور با توجه به دستیابی دانشمندان ایرانی به تکنولوژی تولید سلول‌های بنیادین رویان انسان و مشتق نمودن یک رده جدید سلول‌های HES از بلاستوسیت انسان که در سطح بین‌المللی به نام RoyanItl شناسنامه‌دار شده است و موفقیت بسیار بزرگی برای پژوهشگران محسوب می‌گردد. از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با وجود اینکه تحقق این امر با کسب اجازه از رهبران دینی کشور صورت پذیرفته است اما این امر مانع از آن نیست که در راستای جلوگیری از پیامدهای غیر اخلاقی و سوءاستفاده‌های احتمالی این پدیده قوانین و راهنماهای نظارتی لازم تدوین و اجرا نگردد. (لاریجانی، ۱۳۸۴، ۱۱۹) نگارنده بر آن است که مقاله را در سه بخش دیدگاه‌های مخالفان و موافقان شبیه‌سازی در ایران، نگاهی به شبیه‌سازی در قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور و عملکرد قانونی مورد نیاز در حقوق ایران ارایه نماید.

الف) دیدگاه‌های مخالفان و موافقان شبیه‌سازی

پس از قوت گرفتن مقوله شبیه‌سازی انسان با انتشار خبر شبیه‌سازی (دالی)^۷ برخلاف سایر کشورهای دنیا که بلافاصله در مقابل این پدیده مطابق ارزش‌های

حاکم بر جوامع خود جبهه گرفته و موضع خویش را اعلام نمودند. در کشور ما به این بحث توجهی نگردید و مقامات رسمی کشور در این خصوص اقدامی ننمودند. پس از چند سال به ندرت از سوی حقوق دانان و پژوهشگران به این پدیده پرداخته شد و دیدگاه‌هایی را ارائه نموده‌اند که گاهی به نظر می‌رسد بدون در نظر گرفتن واقعیت این تکنولوژی و بررسی تمام جوانب آن ابراز گردیده است که در ادامه به بررسی آن می‌پردازیم.

۱- دیدگاه‌های مخالفان شبیه‌سازی

۱-۱- یکی از حقوق دانان (تیموری، ۱۳۸۴، ۲۹) با پرداختن بر این بحث که اصول کلی حقوق، به لحاظ مفهومی به اصول و قواعد کلی حقوق اطلاق می‌شود که به صورت مشترک مورد پذیرش تمام ملت‌ها قرار گرفته است و لذا جزء قواعد حقوق بین‌الملل بوده و در روابط بین‌الملل قابل اعمال می‌باشد و حتی به موجب ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری بدون وجود تعهدات مبتنی بر معاهدات لازم‌الاجرا می‌باشند که از لیست حق‌ها و آزادی‌های مصرح در اعلامیه جهانی حقوق بشر به‌عنوان نمونه یاد می‌نماید و پدیده شبیه‌سازی را با توجه به این حقوق مورد بررسی قرار می‌دهد و معتقد است که حق حیات مندرج در ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر با شبیه‌سازی آزمایشی انسان مرتبط می‌باشد و با تکیه بر دلایل ذیل به مخالفات با شبیه‌سازی انسانی و موافقت با شبیه‌سازی درمانی می‌پردازد:

۱-۱-۱- لا ضرر

در خصوص اصول بنیادین اخلاق زیستی از اصل «لا ضرر» به عنوان نخستین اصل یاد می‌کند و آن را بیانگر این مهم می‌داند که هیچ کس حق ندارد بدون توجه اخلاقی، ضرری به دیگران وارد کند تنها شبیه‌سازی آزمایشی که حیات شبیه ساخته را (برفرض انسانی تلقی شدن) نابود می‌نماید با اصل لا ضرر در تراحم می‌داند.

۱-۱-۲- اصل سودمندی

از این اصل به عنوان دومین اصل بنیادین در حوزه اخلاق زیستی یاد می‌کنند، و بیان می‌دارند: تکالیف نهفته در این اصل در جلوگیری از ورود ضرر و شر به دیگران و حرکت در جهت ارتقاء و توسعه خیر و نیکی به دیدگاه‌های احتیاطی اسناد بین‌المللی نزدیک است. اما شبیه‌سازی درمانی در این حوزه با مخالفتی روبرو نیست.

۱-۱-۳- غایت بودن انسان

بر پایه این اصل بنیادین که به عنوان سومین اصل بیان گردیده است همه انسان‌ها غایت بوده و از حیثیت انسانی برخوردار می‌باشند و لذا مجاز نخواهیم بود که برای تأمین مقاصد پژوهشی خود در حوزه بیوتکنولوژی، افراد را در حد اشیاء و حتی حیوانات تنزل دهیم و نتیجه آن را در حوزه شبیه‌سازی، منع شبیه‌سازی انسان در فرضی که جنین انسان تلقی شود بیان می‌دارد. در خصوص سایر گونه‌های شبیه‌سازی، نفس عمل آنها را موجب نقض اصل بنیادین غایت بودن انسان و یا استفاده ابزاری از آن نمی‌دانند.

۱-۲- دو تن دیگر از حقوق دانان (السان و کنعانی، ۱۳۸۴، ۵-۶) از تفسیر مواد قانونی مدنی (از جمله ماده ۹۵۷) چنین برداشت نموده‌اند که زمان انعقاد نطفه آغاز تمتع از حقوق و در واقع شخصیت یافتن، هر انسانی می‌باشد. و والد طفل شبیه‌سازی شده را شخصی دانسته‌اند که هسته سلول غیرجنسی او که دارای کرموزوم کامل می‌باشد، در سلول تخمک عاری از هسته جنس ماده، کاشته شود در خصوص نسب و قرابت بدون تردید از لحاظ اتحاد ژنتیکی و سرمنشاء اولیه، شبیه را منتسب به اصل دانسته‌اند و در موارد ذیل بدون تردید انتساب شبیه به صاحب رحم را امکان‌پذیر دانسته‌اند:

۱-۲-۱- در موردی که هسته فعال و تخمک عاری از جنس ماده، هر دو متعلق به زن صاحب رحم می‌باشد در این وضعیت شبیه تنها به مادر منتسب بوده و فاقد «پدر» به معنای عرفی و شرعی آن است.

۱-۲-۲- در موردی که هسته فعال متعلق به یک زن و تخمک عاری از جنس ماده، متعلق به زن دیگری بوده و سلول اولیه در رحم زن اول کاشته شود.

۱-۲-۳- حالتی که هسته فعال سلول غیرجنسی مردی در تخمک منفعل زنی کاشته شود بین ایشان رابطه زوجیت برقرار و شوهر فاقد توان جنسی تولید مثل باشد که در این حالت با قیاس به مشروعیت انتقال جنین (نطفه بارور شده) به رحم زنی که بین او و شوهر رابطه زوجیت برقرار باشد و با ملاک دو قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور مصوب ۱۳۸۲/۵/۸ باید نسب مشروع را میان شبیه و پدر و مادر وی برقرار دانست.

و چنین نتیجه‌گیری نموده‌اند که می‌بایست با ارایه دیدگاه‌های علمی، اخلاقی و حقوقی میان انواع شبیه‌سازی قایل به تفکیک گردید. و در فرض منع شبیه‌سازی می‌بایست مجازات‌های صریح و سنگینی برای مقابله با آن وضع گردد و در زمینه

شبیه‌سازی درمانی به مشخص نمودن تمامی ابعاد آن پرداخت و حتی‌الامکان ممانعت از انجام آن تا زمان مشخص شدن و رفع تمام ابهامات این شیوه درمانی از لحاظ علم پزشکی و ژنتیک می‌تواند گامی مؤثر برای جلوگیری از عواقب بعدی این فناوری باشد.

۲- دیدگاه‌های موافقان شبیه‌سازی

۲-۱- یکی از حقوق‌دانان (رحیمی، ۱۳۸۴، ۶۲) معتقدند که رابطه میان شبیه‌سازی و تکنولوژی استفاده از سلول‌های بنیادی رابطه عموم و خصوص من‌وجه است. در شبیه‌سازی تحقیقاتی یا درمانی که یکی از انواع شبیه‌سازی است، سلول‌های بنیادین جنین به دست می‌آید و از آن برای درمان بیماری‌ها استفاده می‌شود، در عین حال که شبیه‌سازی تنها راه به دست آوردن سلول‌های بنیادی نیست سلول‌های بنیادی را می‌توان از بافت‌های جنین سقط شده مثلاً از جنین‌هایی که در آزمایشگاه برای درمان ناباروری به‌طور مصنوعی ایجاد شده‌اند و یا از سلول‌های غیر جنسی یک انسان کامل کسب نمود.

در خصوص موضع احتمالی حقوق ایران در قبال شبیه‌سازی درمانی، روشن شدن این امر را در گرو این سؤال می‌دانند که جنین از چه زمانی صاحب حق و تکلیف می‌شود و ابتدای شخصیت چه زمانی است؟ و پس از بررسی این موضوع با تطبیق دادن آن با مقررات مربوط به سقط جنین، چنین نتیجه‌گیری می‌نمایند که در حقوق ایران مقررات خاصی در خصوص شبیه‌سازی انسان وجود ندارد و همچنین نسبت به ابتدای شخصیت و به وجود آمدن انسان تصریحی دیده نمی‌شود و براساس فقه امامیه جنین را از بدو تولد و پیدایش دارای حیات انسانی ندانسته و آن را پس از چهار ماهگی دارای حیات انسانی می‌داند و مقررات مربوط به سقط

جنین را قابل تعمیم به از بین بردن جنین شبیه‌سازی شده ندانسته و در مقام بیان دلیل عنوان می‌نمایند که از بین بردن جنین شبیه‌سازی شده سقط محسوب نمی‌گردد و اولین مرحله جنینی که در قانون برای سقط جنین شناخته شده و دیه آن مقدر گردیده، دیه نطفه مستقر شده در رحم می‌باشد و در شبیه‌سازی درمانی، جنین قبل از استقرار در رحم از بین برده می‌شود. در نتیجه در قوانین و مقررات ایران و شریعت اسلامی دلیلی بر ممنوعیت شبیه‌سازی درمانی یا تحقیقاتی انسان وجود ندارد اما دیدگاه روشنی از شبیه‌سازی انسانی ارائه نموده‌اند.

۲-۲- از جمله دیدگاه‌هایی که می‌توان آن را در زمره دیدگاه موافقان در خصوص شبیه‌سازی درمانی دانست، دیدگاهی است که (صادق، ۱۳۸۴، ۸۹) معتقد است همانندسازی زایشی شاید در نگاه نخست و فی نفسه دلیلی بر حرمت آن نباشد چرا که گرفتن سلول بدنی، خالی کردن هسته تخمک و آمیختن سلول با تخمک فاقد هسته و تولید جنین در نهایت انتقال آن به رحم مادر جانشین، در صورتی که در مقدمات آن از محرمانگی، چون لمس و نظر اجنبی اجتناب شود، منطبق با هیچ یک از افعال حرام نبوده و دلیلی بر حرمت آن نداریم اما اگر آثار و پیامدهای زیان‌بار و تبعات اخلاقی و اجتماعی مترتب بر آن را در نظر بگیریم، نمی‌توان حکم به جواز این عمل داد. و در خصوص همانندسازی پژوهشی یا درمانی معتقد است که از نظر فقه اسلامی این نوع استفاده از همانندسازی اشکالی ندارد چرا که جنینی که هنوز در مرحله اولیه وجود قرار دارد و به رحم مادر انتقال داده نشده هیچ یک از احکام شرعی از قبیل وجوب حفظ و حرمت تزییع بر آن مترتب نمی‌شود و استفاده پژوهشی و استخراج سلول‌های بنیادین آن پیش از انتقال به رحم جانشین اشکالی ندارد.

دیدگاه‌های ارایه شده اگرچه بعضاً کمی مستند به دلایل فقهی در جهت اعمال و به کارگیری شبیه‌سازی درمانی می‌باشد اما به‌طور کلی از لحاظ استدلالی چندان مستند به دلیل نمی‌باشد.

در سطح جامعه جهانی مخالفان شبیه‌سازی با تکیه بر دلایلی همچون عدم امنیت تکنیکی پزشکی، پیری زودرس، آسیب اخلاقی و انسانی، ایجاد انسان‌های ناقص‌الخلقه و استفاده از انسان‌های شبیه‌سازی شده به‌عنوان ابزار اعضا پیوندی، نظر به عدم به‌کارگیری این تکنولوژی دارند. در مقابل، موافقان این پدیده تمسک جستن به دلایلی همچون مداوای ناباروری، تولید سلول‌های بنیادین انسان، جلوگیری از بروز بیماری‌های ژنتیکی کمک به رفع مشکلات تأمین عضو پیوندی و به‌کارگیری این روش در خدمت زندگی خواستار اعمال و به‌کارگیری این پدیده گردیده است.

به نظر با توجه به این که شبیه‌سازی به دو بخش انسانی و پژوهشی یا درمانی تقسیم می‌شود و در این دوگونه شروع کار مشابه اما نتایج کاملاً متفاوت است مخالفت شدید و اعمال ممنوعیت تمام اشکال شبیه‌سازی عقلایی نمی‌باشد زیرا با به‌کارگیری صحیح و تفکیک بین گونه‌های شبیه‌سازی، این فناوری می‌تواند منشأ خدمات بزرگی از جمله جلوگیری از تولید نوزادان معیوب، ممانعت از بیماری‌های ژنتیکی، فراهم نمودن امکان تولید اندام‌های قابل پیوند، به‌وجود آوردن کودک زیستی و... به جامعه بشری گردد هر چند که علمای علم اخلاق و جامعه‌شناسی، فلسفه و حقوق همچنین کلیسای کاتولیک، ارتدوکس، علمای یهود، به مخالفت شدید با انجام این فناوری پرداخته و خواستار توقف تحقیقات گردیده‌اند ولی به نظر می‌رسد باید تنها شبیه‌سازی انسانی را به لحاظ مضرات آن و عدم آینده روشن تا هنگام وضع قوانین الزام‌آور ملی و بین‌المللی منع نمود. اما در خصوص

شبیه‌سازی پژوهشی یا درمانی که کاربردهای آن از سوی موافقان به کارگیری این پدیده ذکر گردید می‌بایست با وضع قوانینی مفید آن را تجویز نمود. هیچ دلیل علمی پزشکی برای ممنوعیت آن وجود ندارد و می‌بایست از تحقیق و پژوهش در این زمینه جهت معالجه بیماری‌ها پشتیبانی کرد. در سال‌های اخیر فناوری شبیه‌سازی در کشور ما پیشرفت چشمگیر و قابل ملاحظه‌ای داشته است اما چهارچوب‌های حقوقی لازم برای حمایت و پشتیبانی از این اقدامات متأسفانه تاکنون ایجاد نگردیده است. این خلاء حقوقی می‌تواند سوءاستفاده از تحقیقات علمی در راستای کسب منافع نامشروع را سبب گردد و از سویی دیگر حقوق مالکیت فکری دانشمندان و محققین را زیر سؤال برد. لذا جهت اجتناب از این نتایج نامطلوب می‌بایست به یک نظام حقوقی - اخلاقی مناسب و تصویب یک قانون جامع همت گمارد.

ب) نگاهی به شبیه‌سازی در قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور^۸

با امعان نظر در قوانین کشور تنها شاید بتوان قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور مصوب ۱۳۸۲/۵/۸ را کمی هم سو و نزدیک به پدیده شبیه‌سازی قلمداد نماییم. این قانون در کشور توانسته نخستین گام را در راستای حل معضل کسانی که از ناتوانی باروری طبیعی و فرزندان نشدن رنج می‌برند را بردارد. لکن این راه حل تنها پرورش جنین حاصل از تلقیح خارج از رحم زوج‌های قانونی و شرعی در رحم زوجه نازا را ارایه می‌نماید.

۱- تبیین قانون

قانونگذار در پنج ماده مبادرت به بیان قانون نموده است. در ماده یک حکم کلی موضوع، در ماده دو ویژگی زوجین دریافت کننده جنین، در ماده سه وظایف و تکالیف زوجین اهدا گیرنده جنین و طفل، در ماده چهار تشریفات رسیدگی و صلاحیت زوجین متقاضی و در نهایت در ماده پنج تکلیف وزارت بهداشت به تهیه آیین نامه اجرایی قانون را بیان می‌دارد.

۱-۱- حکم کلی

ماده یک قانون مذکور بیان می‌دارد:

به موجب این قانون کلیه مراکز تخصصی درمان ناباروری ذی صلاح مجاز خواهند بود با رعایت ضوابط شرعی و شرایط مندرج در قانون فوق‌الذکر نسبت به انتقال جنین‌های حاصله از تلقیح خارج از رحم زوج‌های قانونی و شرعی پس از موافقت کتبی زوجین صاحب جنین به رحم زنانی که پس از ازدواج و انجام اقدامات پزشکی ناباروری آنها (هر یک به تنهایی یا هر دو) به اثبات رسیده اقدام نمایند.

نص صریح این قانون لزوم تشکیل جنین از طریق تلقیح خارج از رحم در زوج‌های شرعی و قانونی را می‌رساند. به طوری که عنوان می‌دارد «... نسبت به انتقال جنین‌های حاصله از تلقیح خارج از رحم زوج‌های قانونی و شرعی...» لذا می‌بایست بین صاحبان اسپرم و تخمک رابطه زوجیت شرعی وجود داشته باشد. در روش‌های لقاح خارج از رحم نکته قابل بحث مسئله شبیه‌سازی است. زیرا به موجب ماده یک قانون نحوه اهداء جنین، صرفاً انتقال جنین‌های حاصل از تلقیح خارج از رحم به منظور اهدای جنین مجاز شناخته شده است لذا از نص ماده یک قانون و مباحث صورت گرفته در جریان تدوین آن بالاخص نظرات اکثر فقهای

عظام از جمله فقهای شورای نگهبان چنین استنباط می‌شود که در حال حاضر فقط انتقال جنین‌هایی مجاز است که تلقیح آن به صورت خارج از رحم صورت گرفته است. بدین توضیح که لقاح فرایندی است که به موجب آن سلول‌های جنسی نر و ماده با ترکیب یکدیگر موجود جدیدی را خلق می‌کنند که به آن جنین اطلاق می‌گردد. ترکیب این سلول‌ها در انسان‌ها و در حیوانات ممکن است به یک اثر و روش داخل رحمی یا خارج از رحم محقق شود. منظور از روش‌های داخل رحمی، روش‌هایی است که در آنها لقاح بین سلول‌های جنسی نر و ماده در داخل بدن جنس ماده صورت می‌پذیرد، که در انسان عمدتاً شامل دو روش ذیل می‌باشد:

۱- روش استفاده از وسیله داخل رحمی^۹ که به معنای تلقیح نطفه زوج یا مرد بیگانه به رحم یک زن می‌باشد.

۲- روش انتقال گامت به درون لوله‌های فالوپی^{۱۰} که به مفهوم تلقیح همزمان نطفه یک مرد و تخمک یک زن به رحم زن دیگری می‌باشد. اعم از اینکه بین مرد صاحب نطفه و زن صاحب رحم رابطه زوجیت وجود داشته یا نداشته باشد. اما عمده‌ترین روش‌های لقاح خارج از رحمی که خارج از بدن جنس ماده در محیط آزمایشگاهی صورت می‌پذیرد، عبارتند از:

۱- روش انتقال زیگوت به درون لوله‌های فالوپی^{۱۱} که بعد از ترکیب سلول‌های جنسی و تحقق لقاح، جنین تشکیل یافته را قبل از شروع تکثیر سلولی به رحم مورد نظر منتقل می‌کنند. (به محض تحقق لقاح، محصول دو سلول نر و ماده به رحم انتقال داده می‌شود).

۲- روش باروری آزمایشگاهی^{۱۲} که در این روش همانند روش فوق لقاح مابین نطفه مرد و زن در خارج از بدن و در محیط آزمایشگاه تحقق می‌یابد، ولیکن

انتقال جنین تشکیل یافته به داخل بدن در این روش، بعد از شروع تکثیر سلولی جنین و غالباً در فاصله ۶-۸ سلولی آن صورت می‌پذیرد.

با این توضیحات می‌توان بیان داشت تمام تکنولوژی استفاده شده در شبیه‌سازی تا زمان تشکیل جنین و شروع به رشد آن در خارج از بدن صورت می‌پذیرد و جزء روش‌های خارج از رحمی می‌باشد توجه به نقطه‌نظر فقها (هر چند که در خصوص وضعیت شرعی شبیه‌سازی با توجه به بدیع بودن آن این نقطه‌نظرات کم می‌باشد) به نظر شبیه‌سازی به‌منظور درمان بیماری مغایرتی با موازین شرعی ندارد کما اینکه اکثر فقهای برجسته کشورمان این پدیده را مشمول اصله‌الاباحه دانسته و فی حد ذاقه مانعی برای آن قائل نشده‌اند. اما چنانچه هدف از شبیه‌سازی علاوه بر جنبه‌های درمانی آن، تولید انسان‌هایی با ویژگی‌های خاص و نژادی برتر باشد، در این مورد نمی‌توان عنوان داشت که فقهای محترم کشورمان نسبت به آن موافقتی اعلام نمایند. به‌خصوص اینکه به لحاظ ملاحظات اخلاقی و منع استفاده ابزاری از انسان و ابهامات فراوان ناشی از روابط حقوقی انسان حاصل از شبیه‌سازی با دیگران بر این امر دامن می‌زند.

۱-۲- تکالیف زوجین گیرنده

به نظر روشن شدن رابطه کودک متولد شده و زوجین گیرنده جنین در عالم واقع امر مهمی در این قانون می‌باشد. چرا که رابطه نسبی بین کودک و گیرندگان جنین وجود ندارد. در این خصوص پس از بحث و بررسی صورت گرفته مابین مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان، سرانجام ماده ۲ قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور بدین شکل به تصویب رسید:

وظایف و تکالیف زوجین اهدای گیرنده جنین و طفل متولد شده از لحاظ نگهداری و تربیت و نفقه و احترام نظیر وظایف و تکالیف اولاد پدر و مادر است.

۱-۲-۱- وظیفه نگهداری کودک

قانون مدنی از ماده ۱۱۶۸ تا ۱۱۷۶ در خصوص نگهداری اطفال و حضانت آنان تکالیف والدین را بیان نموده است. همچنین بنابر صراحت ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی نگهداری اطفال هم حق و هم تکلیف والدین می باشد. حضانت به منظور حمایت از صغیر و برای نگهداری جسمی و روحی است. قانونگذار با انتخاب واژه نظیر وظایف و تکالیف گیرندگان جنین را همان تکالیف مندرج در ماده ۱۱۶۹ (اصلاحی ۱۳۸۲/۹/۸ مجمع تشخیص مصلحت نظام) برشمرده است. در اصلاح قانون مذکور در حضانت و نگهداری طفل اعم از پسر و دختر، در صورتی که پدر و مادر جدا از یکدیگر زندگی می کنند مادر تا سن هفت سالگی اولویت دارد و پس از آن حق حضانت با پدر است. (صادقی مقدم، ۱۳۸۵، ۱۷۵)

۱-۲-۲- تربیت کودک

وظیفه تربیت طفل را قانونگذار در ماده ۱۱۷۸ قانون مدنی بیان نموده: «ابوین مکلف هستند که در حدود توانایی خود به تربیت اطفال خویش برحسب مقتضی اقدام کنند و نباید آنها را مهمل بگذارند.»^{۱۳} که در ماده ۳ قانون مورد بحث به آنان اشاره شده است. با توجه به اهمیت این موضوع که از عمومات قانون مدنی بر می آید، قانونگذار در مواد ۱۱۷۳-۱۱۷۹-۱۱۸۸-۱۲۳۵ قانون مدنی مبادرت به بیان ترتیبات خاص جهت تربیت و مراقبت از اطفال نموده است.

۳-۲-۱- نفقه کودک

بنابر صراحت ماده ۱۱۹۹ از قانون مدنی نفقه اولاد برعهده پدر است و پس از فوت او و یا عدم قدرت وی بر انفاق به‌عهده اجداد پدری است با رعایت الاقرب و فالاقرب می‌باشد و در صورت نبودن افراد مذکور و یا عدم قدرت آنها بر پرداخت برعهده مادر است. در قانون مورد بحث این تکلیف تنها برعهده گیرندگان جنین (زوج و زوجه) قرار داده شده است. و به نظر به لحاظ فقدان رابطه نسبی طفل متولد شده با گیرندگان جنین دیگر نمی‌توان تکلیف پرداخت نفقه را برای سایر افراد مذکور در ماده ۱۱۹۰ قانون مدنی مقرر نمود. این مقدمه از آن جهت بیان گردید تا به رابطه نسبی فرزند شبیه‌سازی شده بپردازیم.

۲- رابطه نسبی فرزند شبیه‌سازی شده

پرسش‌هایی به مانند اینکه فرزند شبیه‌سازی شده منتسب به چه کسی است؟ و آیا رابطه نسبی با سایرین دارد یا نه؟ ذهن را به خود معطوف می‌دارد، جهت بررسی آن ابتدا به واژه ولد می‌پردازیم.

این واژه در لغت به دو معنای عام و خاص آمده است.

یک) حدوث و خروج چیزی از چیز دیگر

دو) خروج موجود زنده از موجود زنده دیگر (فیروزآبادی، ۱۴۱۲، ۶۰۵) در فقه،

این واژه و واژه ولادت مختص تولد انسان از انسان می‌باشد. در معنای اول می‌توان فرزند شبیه‌سازی شده را بر آن حمل نمود بدین بیان که طفل شبیه‌سازی شده از سلول جسمی حادث و خارج شده است لذا واژه ولد بر آن اطلاق می‌شود.

اما در معنای دوم اگر قید انسان احترازی باشد، طبعاً طفل شبیه چون از انسان

متولد نشده، اطلاق فرزند بر آن دشوار است.

در فقه و حقوق واژه ولد در چند مورد به کار رفته است:

۱-۲- ولد حاصل از نکاح شرعی،

۲-۲- ولد حاصل از ملکیت مالک بر کنیز،

۳-۲- ولد ملاعنه که پس از مراسم لعان، فرزند از پدر نفی و به مادر محلق می‌شود،

۴-۲- ولد زنا که از التقای جنسی میان زن و مرد بدون مجوز شرعی متولد می‌شود،

۵-۲- فرزند خواندگی.^{۱۴}

با امعان نظر در موارد مذکور این امر مشخص است که نمی‌توان فرزند شبیه‌سازی شده را بر هیچ یک از موارد مذکور ملحق نمود. چرا که القای جنسی در شبیه‌سازی وجود ندارد.

در این مورد می‌توان به موردی تمسک جست که در روایات فقهی شیعه بدون التقای جنسی میان زوجین ولد را به آن ملحق می‌نمایند. (محمدبن یعقوب کلینی، بدون تاریخ) بدین ترتیب الحاق ولد به صاحب نطفه در شرع اسلام، تنها از راه و طی التقای جنسی نیست، لذا می‌توان با وحدت ملک آن طفل شبیه‌سازی شده از سلول صاحب آن پدید آمده را ولد نامید.

حال صرف خارج از رحم بودن روش شبیه‌سازی موجب مشمول قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور نسبت به آن نمی‌گردد چرا که در وضع قانون مزبور شبیه‌سازی به هیچ وجه مد نظر نبوده است، که این امر از مذاکرات تدوین‌کنندگان قانون در جریان تصویب آن و بیانات و مذاکرات گروه‌های تخصصی و حقوقی و پزشکی مشخص می‌گردد. علاوه بر آن با بررسی قانون مورد نظر و آیین‌نامه اجرایی آن انصراف از موضوع شبیه‌سازی مشخص می‌گردد.

همچنین از جمله قراین دیگر عبارت «زوجین صاحب جنین» در ماده یک قانون و همچنین عبارات «نطفه» و «زوج‌های اهداءکننده نطفه» در ماده یک آیین‌نامه اجرایی می‌باشد که کاربردی در موضوع شبیه‌سازی ندارد. بلکه مخصوص روش‌های باروری کمکی همانند باروری آزمایشگاهی می‌باشند. بدین ترتیب با نظر مقنن در قانون مورد بحث که شبیه‌سازی در نظام حقوقی فعلی ایران نمی‌تواند به‌عنوان یکی از روش‌های مجاز تولید مثل انسانی محسوب گردد. (فیض‌اللهی، ۱۳۸۷، ۶۴)

۳- عملکرد قانونی مورد نیاز در کشور و مشخصات قانون پیشنهادی

قوانین جهت پایداری و اقتدار می‌بایست با تکیه بر واقعیت‌های اجتماعی و رعایت اصول و مبانی عقیدتی و فکری جامعه وضع گردد. حال در این جا این سؤال مطرح است که به چه شکل در حوزه قانونگذاری کشور می‌بایست مبادرت به وضع قانونی همت گمارد تا به شکل مطلوب علاوه بر حمایت از اقدامات علمی و پژوهشی، از شبیه‌سازی تولید مثلی انسان جلوگیری نماید؟ و اینکه مشخصات قانون پیشنهادی چیست؟

۳-۱- عملکرد قانونی مورد نیاز

۳-۱-۱- تدوین قانون به روش صحیح و ابتدا تهیه پیش‌نویس در این زمینه و در ادامه بررسی هدفمند موضوع.

۳-۱-۲- علاوه بر تکیه بر رویکردهای مذهبی می‌بایست ابعاد حقوقی و اخلاقی آن به‌صورت یکسانی مد نظر قرار گیرد. به لحاظ اینکه شبیه‌سازی از پیچیدگی خاصی در علم پزشکی برخوردار است و همواره عوامل زیادی منتج به نادیده

گرفتن موانع قانونی و محدودیت‌های اعمال شده می‌گردد که در این زمینه نیاز به چهارچوب‌های اخلاقی و پیش‌بینی آنها در قانون داریم تا تضمین مورد نیاز به دست آید.

۳-۱-۳- الگوپذیری و بررسی قوانین پیشرفته‌ترین کشورها در زمینه فناوری شبیه‌سازی جهت تهیه پیش‌نویس قانون مورد نیاز کشور، می‌بایست صورت پذیرد. چرا که این فناوری از جمله پیشرفته‌ترین فناوری‌های حال حاضر جهان می‌باشد که جهت مدیریت صحیح آن کامل‌ترین و مطلوب‌ترین قوانین منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای موجود را باید به کار گرفت. در این گفته که به سراغ قوانین کشورهای در سطح خودمان و یا کمی پیشرفته‌تر برویم نادرست است، بدین لحاظ که اگر هدف ما دستیابی به قانونی آرمانی است و بالاترین سطح این فناوری مورد توجه است باید از سطح فناوری کشورهای پیشرفته بهره گرفت تا بتوان در آینده این پدیده را تحت کنترل درآورد.

۳-۱-۴- جرم‌انگاری شبیه‌سازی توالدی با توجه به مضرات آن که پیش‌تر بیان گردید و مشکلات عدیده‌ای که می‌تواند به همراه داشته باشد، می‌بایست صورت گیرد.

۳-۲- مشخصات قانون پیشنهادی در زمینه شبیه‌سازی

در این زمینه با استفاده از دو قانونی که در سال ۲۰۰۲ در کشور استرالیا به تصویب رسیده است قلمرو ممنوعیت‌ها در خصوص شبیه‌سازی بیان گردیده است. فعالیت‌های ممنوع به دو گروه تقسیم می‌شوند: گروه اول فعالیت‌هایی را دربر می‌گیرد که در تمام شرایط غیرمجاز و ممنوع می‌باشد، در حالی که در صورت اخذ مجوز برای فعالیت‌های دسته دوم می‌توان به آن مبادرت ورزید.

۴- ممنوعیت‌ها

۴-۱- ممنوعیت‌های گروه اول عبارتند از:

- ۴-۱-۱- قرار دادن یک جنین انسانی شبیه‌سازی شده در بدن انسان یا حیوان،
- ۴-۱-۲- صادر کردن یا وارد کردن جنین انسانی شبیه‌سازی شده،
- ۴-۱-۳- ایجاد جنین انسانی برای هدفی غیر از باردار شدن یک زن،
- ۴-۱-۴- متحول ساختن یک جنین انسانی در خارج از بدن یک زن برای مدتی طولانی‌تر از ۱۴ روز،
- ۴-۱-۵- ایجاد تغییرات قابل ارث بردن در ژنوم،
- ۴-۱-۶- به‌دست آوردن یک جنین انسانی از بدن یک زن که می‌تواند به حیات خود ادامه دهد،
- ۴-۱-۷- ایجاد یک جنین تشکیل شده از اجزاء ژنتیکی غیرمتشابه،
- ۴-۱-۸- ایجاد یک جنین دورگه،
- ۴-۱-۹- قرار دادن یک جنین انسانی در بدن یک حیوان یا یک زن بدون در نظر گرفتن مسیر تولید مثلی باروری در بدن زن مورد نظر،
- ۴-۱-۱۰- انجام معاملات تجاری نسبت به تخمک، اسپرم یا جنین انسانی.

۴-۲- فعالیت‌های زیر در ممنوعیت‌های گروه دوم قرار می‌گیرد:

- ۴-۲-۱- ایجاد یک جنین انسانی به طریقی غیر از تلقیح یا متحول ساختن جنین مذبور،
- ۴-۲-۲- استفاده از یافته‌های اولیه از جنین انسانی برای ایجاد یک جنین دیگر یا متحول ساختن جنین مزبور،

۳-۲-۴- ایجاد یا متحول ساختن یک جنین انسانی که حاوی مواد ژنتیکی است که منشا آن مواد از بیش از دو نفر انسان باشد. (امام، ۱۳۸۶، ۲۴۶)

ذکر موارد فوق تنها در جهت روشن نمودن چهارچوب مورد نیاز در پیش‌نویس قانونی در خصوص شبیه‌سازی با استفاده از قوانین تصویب شده در کشور خودمان نیز می‌باشد. اما در هنگام تهیه و تنظیم پیش‌نویس قانون مورد نظر بررسی تفصیلی و تطبیقی در خصوص هر یک از ممنوعیت‌های مذکور ضروری است تا بتوان به بهترین شکل و براساس شرایط حاکم بر جامعه مقرراتی مطلوب و کاربردی وضع نمود.

نتیجه

شبیه‌سازی انسان فناوری نو در عرصه علم ژنتیک می‌باشد که در جهت باروری زوجین نابارور به منصفه ظهور رسیده و جلوه‌ای از فناوری‌های توالدی کمکی قلمداد می‌گردد. قدرت انجام این پدیده تنها شیوه متفاوتی از یک سلسله ابزارهای قدرتمند جهت تفوق بر ناباروری‌های ناخواسته یا درمان بیماری‌ها نیست بلکه فراهم‌کننده نقطه چرخشی در تاریخ بشریت می‌باشد. چرخشی از زاد و ولد جنسی به غیرجنسی، لذا این امر با پیامدهای مشکل‌آفرینی برای کودکان، خانواده و جامعه همراه خواهد بود. اکثر محققین بزرگ بر این عقیده‌اند که شبیه‌سازی برای تولید انسان علاوه بر غیرایمن بودن از نظر اخلاقی غیرقابل قبول می‌باشد. و خواهان توقف هرگونه تلاشی در راستای انجام این فناوری گردیده‌اند. به نظر می‌رسد در جوامع کنونی و در آینده نمی‌توان به راه حل اخلاقی برای تلاش به منظور این که آیا شبیه‌سازی برای تولید انسان می‌تواند بدون مخاطره باشد یا خیر دست یافت. لذا شبیه‌سازی تولید مثلی با توجه به مطالب پیش‌گفته می‌بایست در ورطه قانونگذاری جرم‌انگاری شود و توسط قانونی الزام‌آور و متکی به ضمانت اجرا ممنوع اعلام گردد صرف‌نظر از این که چه کسی آن را انجام می‌دهد و منابع مالی آن از کجا تأمین می‌شود.

در خصوص اخلاقی بودن شبیه‌سازی برای تحقیقات درمانی نظرات متفاوتی وجود دارد. برخی موافق با انجام این تحقیقات و خواهان آن می‌باشند و توصیه می‌کنند برای تحقیقات شبیه‌سازی درمانی مجوز داده شود اما این تحقیقات تحت مقررات شدید صورت گیرد و برخی دیگر بر این عقیده‌اند که نبایستی مجوز انجام هیچ‌گونه شبیه‌سازی انسانی حداقل در زمان حاضر داده شود و پیشنهاد می‌کنند که از طریق وضع قانون برای چند سال انجام شبیه‌سازی برای تحقیقات درمانی ممنوع گردد. از لحاظ حقوقی آنچه در اینجا باید بر آن تأکید شود این است که حقوق دنباله‌رو حقایق به‌ویژه وقایع عملی است و پس از کشف علمی حقوق تلاش می‌کند تا آن را ضابطه‌مند نموده و تحت قاعده درآورد. در خصوص شبیه‌سازی

این مسأله رعایت نشده، در قوانین داخلی و اسناد بین‌المللی نوعی پیش‌داوری صورت گرفته است لذا مادامی که انسان‌های شبیه‌سازی شده به‌وجود نیایند نمی‌توان به وضع قانون در این خصوص پرداخت و بسیاری از پرسش‌ها بدون پاسخ دقیق باقی خواهند ماند. با توجه به مسأله اصلی شبیه‌سازی درمانی و تحقیقاتی که هدف از آن بازتولید انسانی نیست بلکه درمان و معالجه او می‌باشد وضعیت حقوقی جنینی مطرح است که قرار است پس از به‌دست آوردن سلول‌های بنیادی، از بین برود.

با مطالبی که بیان گردید روشن است جنین چند روزه هر چند قابلیت حیات دارد و ممکن است به انسانی کامل تبدیل شود اما فعلاً انسان محسوب نمی‌گردد و آنچه بالقوه است به اندازه آنچه بالفعل است از حرمت و احترام برخوردار نیست. بنابراین در پاسخ به ایرادهایی که عنوان می‌دارد آیا می‌توان تلاش کرد که جنین‌ها را از بین برد؟ و همچنین وجود روش‌های جایگزین برای شبیه‌سازی درمانی و این که چنین فناوری مستلزم سقط جنین است و نباید مجاز باشد باید پاسخ داد می‌توان برای نجات جان انسانی دیگر به علاج بیماری‌های بدون درمان و صعب‌العلاج از سلول‌های بنیادی جنینی استفاده کرد، همان‌گونه که از بین بردن جنین در برخی موارد دیگر نیز مجاز اعلام گردیده است. در حقوق اسلام با توجه به این که حیات جنین به دو مرحله تقسیم می‌شود و اطلاق نفس محترم بر جنین پس از چهار ماهگی و دمیده شدن روح صحیح است مانع عقلی برای از بین بردن جنین پیش از چهار ماهگی در موارد مصرح قانونی وجود ندارد به‌ویژه که روایات سقط جنین دربرگیرنده موضوع مورد بحث ما نبوده و از بین بردن جنین در شبیه‌سازی درمانی موضوعاً خارج از حیطه شمول روایات است؛ بنابراین نباید با شبیه‌سازی درمانی مخالفت نمود.

پی‌نوشت‌ها

- 1- Cloning.
 - 2- Human cloning.
 - 3- Therapeutic cloning.
 - 4- Genome.
 - 5- Genetics.
 - 6- The human fertilization and embryology Act 1990.
- ۷- (Dolly) در فرهنگ لغت انگلیسی به معنای عروسک آمده است.
- ۸- طرح نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور در جلسه علنی ۱۳۸۲/۴/۲۹ از تصویب مجلس شورای اسلامی گذشت و در تاریخ ۱۳۸۲/۵/۸ به تأیید شورای نگهبان رسید.
- 9- Intrauterine Device (IVD).
 - 10- Gamet Intra-fallopian Transfer (GIFT).
 - 11- Zygote Intra-fallopian Transfer (ZIFT).
 - 12- In Vitro FERTILIZATION (IVF).
- ۱۳- جهت مطالعه بیشتر بنگرید به: قانون تأمین وسایل و امکانات تحصیل اطفال و جوانان ایران مصوب ۱۳۵۳/۴/۳۰ و اصلاحات بعدی.
- ۱۴- تبیی.

فهرست منابع

- السان، مصطفی و کنعانی، زینب. (۱۳۸۴). *تلاقی اخلاق، حقوق و واقعیت در شبیه‌سازی انسان، در اخلاق زیستی (بیواتیک) از منظر حقوقی، فلسفی و علمی (مجموعه مقالات (۱))* چاپ دوم. تهران: انتشارات سمت.
- امام، فرهاد. (۱۳۸۶). *ابعاد حقوقی، اخلاقی همسانه سازی. مجله پژوهش‌های حقوقی، ۱۱، تهران.*
- تیموری، محمد. (۱۳۸۴). *بررسی منابع حقوق بشر بین الملل در مورد شبیه‌سازی در: اخلاق زیستی (بیواتیک) از منظر حقوقی، فلسفی و کلامی (مجموعه مقالات (۱))*، چاپ دوم. تهران: انتشارات سمت.
- دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی. (۱۳۸۶). *مسائل مستحذته پزشکی ۲، شبیه‌سازی، نشانه‌های مرگ و زندگی و...، چاپ اول. مشهد: انتشارات بوستان.*
- رحیمی، حبیب‌ا... . (۱۳۸۴). *شبیه‌سازی درمانی، در: اخلاق زیستی (بیواتیک) از منظر حقوقی، فلسفی و حقوقی (مجموعه مقالات (۱))*، چاپ دوم، تهران: انتشارات سمت.
- سالابارو، فردریک. (۱۳۸۲). *قوانین اخلاقی (ترجمه دکتر محمود عباسی)*. چاپ اول. تهران: انتشارات حقوقی.

صادقی، محمود. (۱۳۸۴). همانندسازی انسان از نظر مراجع ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، در: *اخلاق زیستی (بیواتیک) از منظر حقوقی، فلسفی و علمی (مجموعه مقالات (۱))*، تهران: چاپ دوم. انتشارات سمت.

صادقی مقدم، محمد حسن. (۱۳۸۵). *مبانی فقهی و بایسته های قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور در اهدای گامت و جنین در درمان ناباروری*. تهران: چاپ دوم. انتشارات سمت.

فیروزآبادی، محمد. (۱۴۱۲ق). *قاموس المحيط*. چاپ اول. بیروت: دارالحياء التراث العربی.

فیض الهی، نجات. (۱۳۸۷). شبیه‌سازی و اهدای جنین ناشی از آن. *نشریه پیام آموزش*. سال ششم.

قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور، مصوب ۱۳۸۲/۵/۸، لاریجانی، باقر و زاهدی. (۱۳۸۴). جنبه های اخلاقی و قانونی تولید و استفاده از سلولهای بنیادی جنین انسان، در: *اخلاق زیستی (بیواتیک) از منظر حقوقی، فلسفی و علمی*. چاپ دوم. تهران: انتشارات سمت.

یادداشت شناسه مؤلف

حسن فکور؛ کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی و پژوهشگر مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.

تاریخ وصول مقاله: ۱۳۸۸/۷/۸

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۹/۱۳